

فهرست

پرسش‌های چهار گزینه‌ای

درس‌نامه

۶۴	۷	درس اول شهرها و روستاها
۶۷	۱۶	درس دوم مدیریت شهر و روستا + فنون و مهارت‌های جغرافیایی (۱)
۷۰	۲۶	درس سوم ویژگی‌ها و انواع شیوه‌های حمل‌ونقل
۷۳	۳۴	درس چهارم مدیریت حمل‌ونقل + فنون و مهارت‌های جغرافیایی (۲)
۷۶	۴۶	درس پنجم ویژگی‌ها و انواع مخاطرات طبیعی
۸۰	۵۶	درس ششم مدیریت مخاطرات طبیعی + فنون و مهارت‌های جغرافیایی (۳)
۸۳		آزمون‌های جامع
۸۸		پاسخ‌نامه تشریحی
۹۶		سوالات کنکور سراسری ۹۸
۹۹		پاسخ تشریحی کنکور سراسری ۹۸
۱۰۱		پاسخ‌نامه کلیدی

شهرها و روستاها

اول به مقدمه بگم که هم مربوط به این درسه هم مربوط به درس بعدی؛ تا بعد برسیم به اصل مطلب! سیاره زمین سکونتگاه بیش از ۷/۵ میلیارد نفر جمعیت انسانی است.

خشکی‌ها تنها یک سوم سطح زمین را تشکیل می‌دهند و بیشتر جمعیت انسانی در نواحی خاصی از خشکی‌های کره زمین (یعنی روستاها و شهرها) متمرکز شده‌اند. یعنی اولاً آدم‌ها فقط می‌تونن روی خشکی زندگی کنن نه روی آب؛ ثانیاً آدم‌ها توی همه خشکی‌ها هم نمی‌تونن زندگی کنن؛ مثلاً آدم‌ها معمولاً نمی‌تونن روی قله اورست یا توی قلب صحرای آفریقا زندگی کنن! پس عملاً چیزی کم‌تر از یک سوم سطح کره زمین برای زندگی آدم‌ها مناسبه!

بر طبق آمار سازمان ملل، در نیمه اول سال ۲۰۱۸ میلادی، ۴/۲ میلیارد نفر از مردم جهان در شهرها و ۳/۴ میلیارد نفر از مردم جهان در روستاها مستقر بوده‌اند. نکته مدیریت شهرها و روستاها و برنامه‌ریزی برای سکونتگاه‌هایی که از هر جنبه برای زندگی انسان‌ها مناسب باشند، از مهم‌ترین مسائل قرن بیست و یکم است.

با توجه به مقدمه بالا، هتماً دیگه فودت فهمیدی که توی این درس و درس بعدی، قراره ما با ویژگی‌ها و الگوهای پراکنندگی شهر و روستا و بعضی مسائل و راهکارهای مدیریت اون‌ها آشنا بشیم؛ پس بزن بریم!

مفروم و موقعبت

سرآغاز مطالعه و شناخت یک سکونتگاه روستایی یا شهری، شناسایی مقر (مکان، جایگاه) و موقعیت آن است.

الف) مقر (مکان، جایگاه)

منظور از مقر، مکان اصلی و دقیق یک سکونتگاه و محل استقرار آن بر روی زمین است. تقریباً شبیه همون مفروم موقعیت ریاضی یا مطلقه که توی جغرافی دهیم فوندریم، یارته دیگه؟!

نکته مقر هر روستا یا شهر، هسته اولیه آن را نیز شامل می‌شود.

منظور از هسته اولیه، مکانی است که مردم (برحسب نیاز) آن را برای زندگی انتخاب نموده و به اشغال درآورده‌اند و بعدها روستا یا شهر از آن محل گسترش یافته است. برخی پژوهشگران، هسته اولیه شهر رشت را مکان بازار و تجارت محصولات کشاورزی و ابریشم با نواحی پیرامون می‌دانند.

مثال ۱) هسته اولیه روستای هولوکو در مجارستان، قلعه‌ای است که اواسط قرن ۱۳ میلادی پس از گسترش امپراتوری مغول، به منظور دفاع از حمله‌های احتمالی ساخته شد و در دو قرن بعد به منطقه مسکونی تبدیل گردید. تصویر این قلعه توی صفحه ۳ کتاب درسی اومده؛ اما پون همه قلعه‌ها شکل هم هستن، دیگه ما لازم ندیریم تصویر رو پیاریم!

در انتخاب مکان برای استقرار و سکونت جمعیت، دو دسته از عوامل نقش دارند:

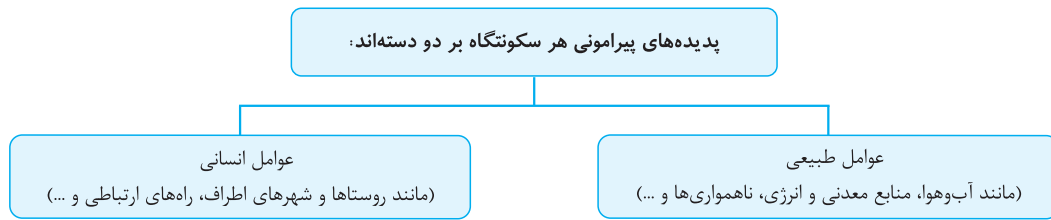
نخستین روستاها و شهرهای پرجمعیت جهان و نیز تمدن‌های اولیه در کنار رودهای دجله و فرات، نیل، کارون، سند و ... پدید آمدند. در سکونت‌گزینی انسان‌ها در این مناطق، عوامل طبیعی چون آب فراوان، آب‌وهوای ملایم و خاک حاصلخیز جلگه‌ها نقش مهمی داشته است. نقش این عامل یعنی طبیعی، از نقش عامل بعدی یعنی انسانی، همیشه بیشتر بوده و هست!	عوامل طبیعی
مانند عوامل سیاسی و تصمیمات حکومتی، دسترسی به راه‌های تجاری، عوامل دفاعی و نظامی و ...	عوامل انسانی

نکته در انتخاب مکان برای استقرار و سکونت جمعیت، عوامل طبیعی بیشترین نقش را داشته‌اند.

مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری هسته اولیه روستاها و شهرها در ایران

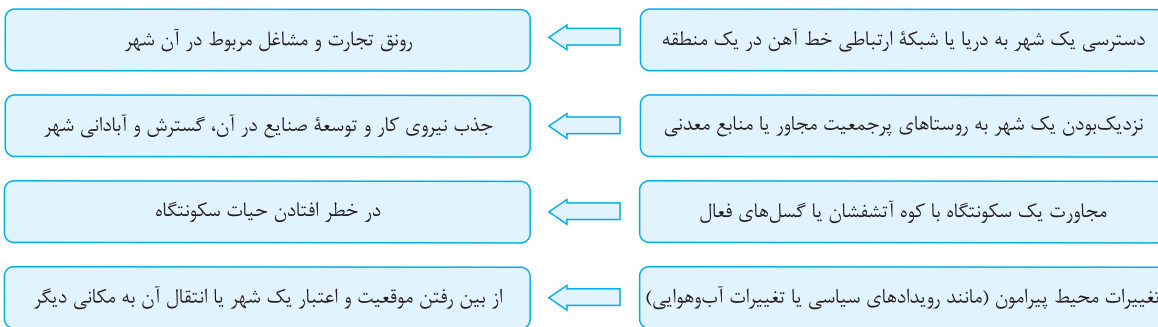

منظور از موقعیت یک شهر یا روستا، وضعیت آن سکونتگاه نسبت به پدیده‌های پیرامون خود و نیز جایگاه آن در سطح ناحیه است.

مطلب بالا دربارهٔ موقعیت برات آشنا نبود؟! به نظرت همون موقعیت نسبی که توی جغرافی دهم فوندریم، نیست؟! پرا همونه! با این تفاوت که جغرافی دهم به موقعیت نسبی کشورها اشاره داشت و این‌ها ما با موقعیت شهرها و روستاها سروکار داریم.

نکته موقعیت یک شهر یا روستا در ادامهٔ حیات یا گسترش آن سکونتگاه و یا حتی نابودی و زوال آن نقش مهمی دارد. مثال‌های زیر رو ببین تا مطلب رو بهتر بفهمی؛

شهر اهواز در کنار رودخانهٔ کارون و در محل تقاطع راه‌های آبی، جاده‌ای و راه‌آهن قرار گرفته و موقعیت چهارراهی دارد. این موقعیت سبب شده این شهر از غرب با عراق و از شرق با استان فارس، از جنوب با بندر جنوبی و از شمال با مرکز ایران ارتباط برقرار کند و حوزهٔ نفوذ گسترده‌ای داشته باشد.

ارتباط مفاهیم «مقر» و «موقعیت»:

مفاهیم موقعیت و مقر مکمل یکدیگرند؛ با این تفاوت که:

مقر	مکانی است که سکونتگاه در آن‌جا بنا شده و بیشتر با عوامل محلی سروکار دارد.
موقعیت	شرایط و ارتباط سکونتگاه را با عوامل در سطحی وسیع‌تر (مانند یک ناحیه)، نشان می‌دهد.

مطالعه موقعیت و مقر روستاها و شهرها به ما کمک می‌کند تا بهتر برای توسعه و عمران و آبادانی آن‌ها برنامه‌ریزی کنیم.
 نکته: زیر هم مربوط به بخش «بیشتر بدانیم» کتاب درسیه که یادگیریش اختیاریه! اما چون دوستش ضرر نداره بلکه فایده هم داره؛ ما این‌ها می‌آزمایم.
 برای مطالعه مکان و مقر شهرها، معمولاً نقشه‌های بزرگ‌مقیاس $\frac{1}{۳۰۰۰۰}$ تا $\frac{1}{۵۰۰۰۰}$ و برای مطالعه موقعیت شهرها، نقشه‌های کوچک‌مقیاس $\frac{1}{۱۰۰۰۰۰}$ تا $\frac{1}{۱۰۰۰۰۰۰}$ مناسب‌ترند.

تفاوت‌های شهر و روستا

درباره تعریف شهر و روستا و ملاک‌های تشخیص آن‌ها از یکدیگر، نظرات مختلفی از سوی صاحب‌نظران ارائه شده است. اگرچه تعریف مشخص و مورد توافقی در این زمینه وجود ندارد، اما مهم‌ترین ملاک‌های تفاوت شهر و روستا عبارت‌اند از:

ملاک تمایز شهر از روستا	توضیحات
فعالیت اقتصادی	<p>مهم‌ترین ملاک تمایز شهر از روستا، تفاوت در فعالیت‌های اقتصادی آن‌هاست؛ زیرا:</p> <ul style="list-style-type: none"> در اغلب سکونتگاه‌های روستایی، بیشترین درصد جمعیت فعال در بخش کشاورزی (زراعت، دامداری، جنگل‌داری، صید، شکار و ...) شاغل هستند. در شهرها بیشتر مردم در فعالیت‌های صنعتی و خدماتی مشغول به کار هستند.
میزان جمعیت	<p>متداول‌ترین ملاک تشخیص شهر و روستا، ملاک جمعیتی است؛ یعنی:</p> <p>اگر جمعیت سکونتگاه به میزان معینی برسد، آن را شهر تلقی می‌کنند.</p> <p>البته این ملاک در نواحی مختلف دنیا، متفاوت است:</p> <ul style="list-style-type: none"> در برخی کشورهای اروپایی، سکونتگاه‌هایی با بیش از ۲۰۰۰ نفر جمعیت، یک شهر محسوب می‌شوند. در برخی کشورهای پرجمعیت آسیا (مانند چین و هند)، روستاهایی با بیش از ۳۰۰۰۰ نفر جمعیت وجود دارند. به طور کلی، شهرها پرجمعیت‌تر از روستاها هستند و تراکم جمعیت نیز در آن‌ها بیشتر است.
وسعت و فضای سکونت و فعالیت	<ul style="list-style-type: none"> در روستاها، فضاهای باز و چشم‌اندازهای طبیعی بیشتر و گسترده‌تر است. در شهرها، خانه‌ها، مغازه‌ها و فضاهای صنعتی فشرده‌تر هستند و فعالیت‌های متنوع، در فضاهای محدودتری متمرکز شده است.
دسترسی به خدمات و تسهیلات	<ul style="list-style-type: none"> در روستاها، ارائه خدمات و تسهیلات، کم‌تر و محدودتر است. در شهرها، امکانات آموزشی، درمانی و پزشکی، مراکز خرید، حمل‌ونقل عمومی، خدمات مالی و بانکی، آب و برق و ... متنوع و گسترده است.
فرهنگ و مناسبات اجتماعی	<ul style="list-style-type: none"> در روستاها به دلیل جمعیت کم‌تر، بیشتر افراد یکدیگر را می‌شناسند و روابط خویشاوندی، وابستگی اجتماعی و همکاری در جوامع روستایی بیشتر است. در شهرها، نوگرایی، بیشتر و تغییرات اجتماعی، سریع‌تر است.

سلسله‌مراتب سکونتگاه‌ها

سلسله‌مراتب سکونتگاه‌ها یعنی رتبه‌بندی آن‌ها برحسب اهمیت. برای این منظور، سکونتگاه‌ها را بر دو اساس طبقه‌بندی می‌کنند:

- میزان جمعیت، (۲) عملکرد (یعنی خدماتی که ارائه می‌کنند).
 - حالا باید ببینیم این دو ملاک چه پوری سکونتگاه‌ها رو رتبه‌بندی می‌کنن؟!
- ۱) میزان جمعیت:

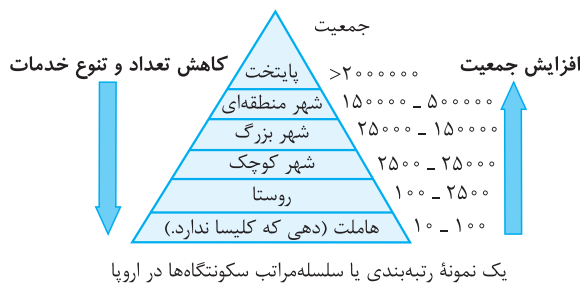
سکونتگاه‌ها از نظر تعداد جمعیت، متفاوت هستند و طیف وسیعی از یک روستای کوچک با کم‌تر از ۱۰۰ نفر جمعیت تا شهرهای بالای ۱۰ میلیون نفر را دربرمی‌گیرند.

۲) عملکرد (ارائه خدمات)

سکونتگاه‌های کوچک یا کم‌جمعیت معمولاً خدمات محدودی را به ساکنان ارائه می‌کنند؛ اما در سکونتگاه‌های بزرگ‌تر، تعداد و تنوع خدمات بسیار زیاد است.

مثال یک روستای کوچک ممکن است تنها چند مغازه، یک صندوق پست، یک مدرسه و یک مرکز بهداشت نیمه‌وقت داشته باشد؛ اما در یک شهر بزرگ، انواع فروشگاه‌ها، مراکز درمانی و بیمارستان‌ها، رستوران‌ها، تئاتر و سینما، بانک‌ها، فرودگاه‌ها، استادیوم ورزشی و ... وجود دارد و شهر می‌تواند خدمات زیاد و متنوعی را به ساکنان خود و حتی روستاها و شهرهای هم‌جوار ارائه کند.

نمودار هرمی روبه‌رو، یک نمونه از رتبه‌بندی یا سلسله‌مراتب را در سکونتگاه‌های اروپا نشان می‌دهد. اول نمودار رو دقیق ببین تا بعد درباره‌ش توضیح بدم! در قاعده یا همان ستون پایین هرم، سکونتگاه‌هایی با کم‌ترین جمعیت قرار می‌گیرند؛ این سکونتگاه‌ها خدمات کم‌تری را نیز ارائه می‌دهند. البته تعداد این سکونتگاه‌ها بیشتره؛ یعنی ممکنه به کشور فقط ۱۰ تا شهر داشته باشه که جمعیت میلیونی داشته باشن و بتونن خدمات زیادی ارائه کنن؛ اما ممکنه توی همون کشور، ۱۰۰۰ تا از این سکونتگاه‌های کوچولو کوچولو توی جاهای مختلف وجود داشته باشه!

با حرکت به سوی رأس یا بالای هرم، بر جمعیت سکونتگاه‌ها افزوده می‌شود و خدماتی که این سکونتگاه‌ها ارائه می‌دهند نیز بیشتر و متنوع‌تر می‌گردد. البته یادمون باشه که تعداد این سکونتگاه‌های لاکچری خیلی کم‌تر از اون سکونتگاه‌های کوچولویه که بالا گفتیم!

نکته معیارهای رتبه‌بندی سکونتگاه‌ها، با توجه به اهداف و نوع مطالعات محققان و از جایی به جای دیگر متفاوت است. هم‌چنین معیار و تعریف شهر کوچک و بزرگ و میزان جمعیت آن در کشورهای مختلف، تفاوت دارد.

حوزه نفوذ سکونتگاه

به یک محدوده جغرافیایی که از یک سکونتگاه، کالا و انواع خدمات دریافت می‌کند و بین آن محدوده و سکونتگاه، جریان کالا، خدمات و رفت‌وآمد افراد وجود دارد، حوزه نفوذ آن سکونتگاه می‌گویند.

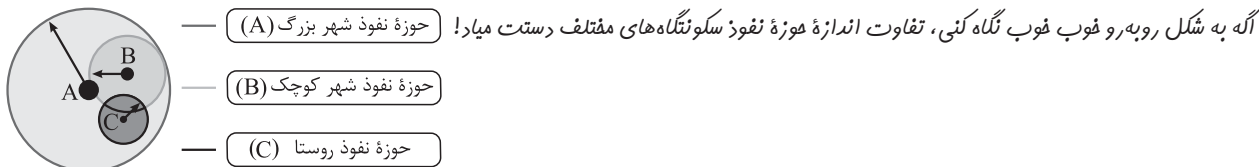
حوزه نفوذ سکونتگاه‌ها با هم تفاوت دارد؛ یعنی:

① برخی از سکونتگاه‌ها حوزه نفوذ کم‌وسعتی دارند.

مثال یک شهر کوچک ممکن است فقط به چند روستای پیرامون خود خدمات ارائه کند و تنها افراد روستاهای پیرامون برای خرید و کار در کارخانه‌ها و استفاده از مراکز درمانی به آن شهر مراجعه کنند.

② برخی از شهرها حوزه نفوذ بسیار گسترده‌ای در سطح یک ناحیه یا کشور و حتی جهان دارند.

مثال شهر تهران در برخی عملکردها (مانند تولید و عرضه خودرو، لوازم خانگی، خدمات پیشرفته پزشکی و مراکز دانشگاهی) حوزه نفوذ گسترده‌ای در سطح کشور ایران دارد.

در زمینه بررسی حوزه نفوذ عملکرد یک سکونتگاه به دو جنبه توجه می‌شود:

دامنه نفوذ (بیشترین مسافتی که مردم منطقه برای دریافت خدمات از آن سکونتگاه طی می‌کنند).

آستانه نفوذ (حداقل جمعیتی که تقاضای کالا، خدمات یا عملکردی از سکونتگاه دارند).

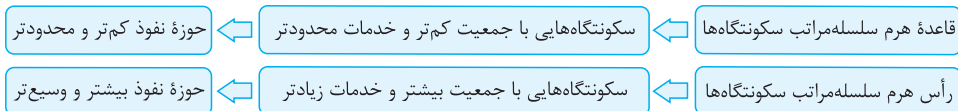
یعنی حوزه نفوذ سکونتگاهی بیشتر و وسیع‌تره که هم افراد بیشتری از جاهای دیگه متقاضی استفاده از خدمات اون سکونتگاه باشن (آستانه نفوذ زیاد باشه!) و هم این‌که مردم متقاضی، از مسافت‌های دورتری خودشون رو به اون سکونتگاه برسونن (دامنه نفوذ بالایی داشته باشه!)؛ گرفتگی مطلبو؟

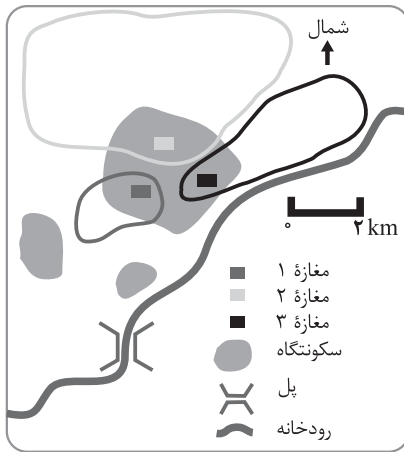
نکته در مکان‌یابی برای احداث سکونتگاه‌ها باید به حوزه نفوذ آن‌ها توجه کرد.

رابطه میان سلسله‌مراتب سکونتگاه‌ها با حوزه نفوذ آن‌ها

در بخش مربوط به آشنایی با سلسله‌مراتب سکونتگاه‌ها، خواندیم که در قاعده هرم این سلسله‌مراتب، سکونتگاه‌هایی با جمعیت کم‌تر و امکانات محدودتر قرار دارند؛ بنابراین حوزه نفوذ این سکونتگاه‌ها نیز کم‌وسعت‌تر و محدودتر است. فوب وقتی امکانات زیاد نباشه، افراد کم‌تری به اون سکونتگاه رفعت و آمد می‌کنن! اما هر چه به سوی رأس هرم حرکت کنیم، بر میزان جمعیت و ارائه امکانات و خدمات سکونتگاه‌ها افزوده می‌شود؛ بنابراین حوزه نفوذ سکونتگاه‌هایی که در رأس هرم قرار دارند، بیشتر و وسیع‌تر است. لپ مطلب این‌که پایگاه به سکونتگاه توی هرم سلسله‌مراتب با حوزه نفوذ اون سکونتگاه، رابطه مستقیم داره؛ یعنی هر پی پایگاه به سکونتگاه توی هرم سلسله‌مراتب بالاتر باشه، حوزه نفوذ هم بیشتره!

حالا آلگه تو از اونایی هستی که همه‌پی رو نموداری و با قرتی بازی بهتر یاد می‌گیری، نمودار زیر تقدیم به تو!

پون از تصویر فعالیت کتاب درسی فوشمون اومده، یه توضیحی هم درباره اون خدمتون عرض می‌کنیم! توی شکل مقابل، حوزه نفوذ سه تا مغازه توی یه شهر کوچیک نشون داده شده. حوزه نفوذ مغازه «۲» از همه وسیع‌تره؛ پون مردم از نواحی بیشتر و البته دورتری برای خرید کردن به اون جا میان و حوزه نفوذ مغازه «۱» هم از همه کوچیک‌تره؛ پون مردم فقط از نواحی کم و فیلی نزدیک برای خرید به اون مراجعه می‌کنن. حوزه مغازه «۳» از سمت شرق نتونسته گسترش پیدا کنه؛ پون رودفونه مانع رفت و آمد مردم نواحی ساکن در نواحی شرقی به این مغازه شده. (البته می‌تونن پل بززنن و از روی رودفونه رد بشن ها! اما فب فطر ریزش پل و سقوط و این چیزا وجود داره و زیاد نمی‌صرفه!) حوزه نفوذ مغازه «۳» از سمت غرب هم گسترش پیدا نکرده؛ پون مردم ساکن در نواحی غربی اون، واسه فودشون مغازه دارن. همون مغازه‌های شماره «۱» و «۲» رو می‌گم ها! فکر کنم دیگه با این توضیحات فهمیدی چه عواملی می‌تونن در گسترش یا عدم گسترش حوزه نفوذ یه سکونتگاه مؤثر باشن!

به سوی جهانی در حال شهری شدن

یکی از مهم‌ترین تغییرات فضای جغرافیایی در قرون ۲۰ و ۲۱، افزایش شهرها و گسترش شهرنشینی در جهان است. **نکته** منظور از اصطلاح شهرنشینی، افزایش نسبت جمعیت شهرهای یک کشور یا ناحیه به روستاهای آن است.

در سال ۱۹۵۰ میلادی	تنها ۳٪ جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کردند.
در سال ۲۰۱۴ میلادی	۵۴٪ جمعیت جهان ساکن شهرها بوده‌اند؛ یعنی امروزه جمعیت شهرنشین جهان بر جمعیت روستائین پیشی گرفته است.
تا سال ۲۰۵۰ میلادی	پیش‌بینی می‌شود جمعیت شهرنشین جهان به حدود ۶۶٪ برسد.

البته کتاب درسی توی صفحه ۱۰ فودش یه نقشه داره که باگیر بود و نیاور دیمش؛ اما توضیحش کوتاهه؛ سطوح شهرنشینی و افزایش آن در نواحی مختلف جهان، متفاوت است؛ یعنی:

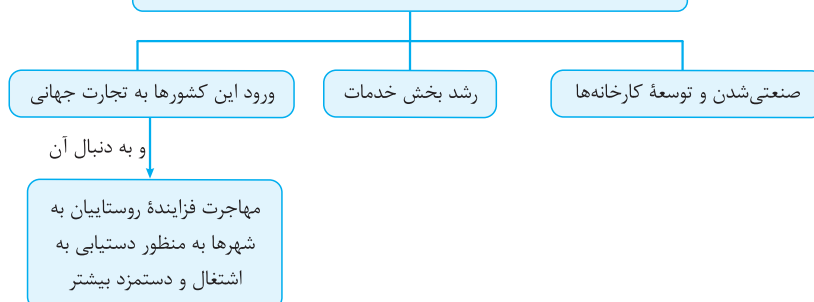
- بیشترین تعداد شهرها و جمعیت شهرنشین جهان در قاره آمریکا (شمالی، جنوبی و حوزه کارائیب) مشاهده می‌شود.
 - کم‌ترین تعداد شهرها و جمعیت شهرنشین جهان در قاره آفریقا (و البته بعرض آسیا!) وجود دارد.
- البته دو تا نکته‌ای که بالا گفتیم استثنا هم دارن ها! مثلاً ژاپن که توی جدول زیر می‌بینیش! درسته آسیاییه، اما در صدر جدول!

کشورهای دارای بیشترین سطح شهرنشینی	ژاپن: ۹۳ درصد / آرژانتین: ۹۲ درصد / هلند: ۹۰ درصد
کشورهای دارای کم‌ترین سطح شهرنشینی	سودان، اوگاندا، ملاوی در آفریقا و نپال و سریلانکا در آسیا: زیر ۲۰ درصد

سطح شهرنشینی در نواحی مختلف جهان ۲۰۱۴ میلادی					
نواحی	آمریکای شمالی	آمریکای لاتین و کارائیب	اروپا - اقیانوسیه	آسیا	آفریقا
درصد شهرنشینی	۸۱ / ۵ درصد	۷۹ / ۵ درصد	۷۳ / ۵ درصد - ۷۰ درصد	۴۷ / ۵ درصد	۴۰ درصد

هر چند اختلاف قابل توجهی میان سطح شهرنشینی در آسیا و آفریقا با نواحی توسعه‌یافته صنعتی آمریکای شمالی، اروپا و استرالیا وجود دارد، اما سرعت گسترش شهرنشینی در آسیا و آفریقا، بیشتر از سایر نواحی جهان است و هم‌چنان ادامه دارد، یعنی در حالی که در سایر نواحی جهان، نرخ رشد سالیانه شهرنشینی ۴ / ۰ درصد است، در آسیا و آفریقا، این رشد به ۵ / ۱ درصد در سال می‌رسد.

علت عمده رشد شهرنشینی در کشورهای آسیایی و آفریقایی

افزایش شهرهای میلیونی

مهم‌ترین تغییرات الگوی شهرنشینی در جهان عبارت‌اند از:

الف) افزایش شهرهای میلیونی:

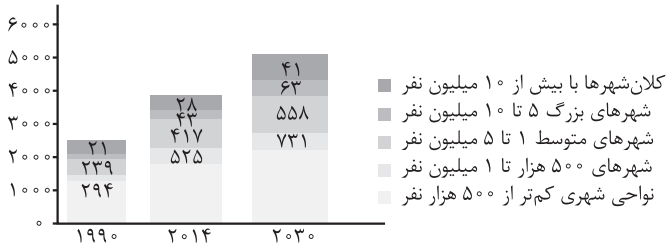
در سال ۱۹۵۰ میلادی	فقط دو شهر لندن و نیویورک جمعیتی بیشتر از ۸ میلیون نفر داشتند.
در سال ۱۹۹۰ میلادی	ده شهر با بیش از ۱۰ میلیون نفر جمعیت در جهان وجود داشت.
امروزه	تعداد شهرها با جمعیت بیش از ۱۰ میلیون نفر، به ۲۸ شهر رسیده است.

نمودار روبه‌رو، افزایش شهرهای میلیونی را طی چهار دهه نشان می‌دهد.

ب) تغییر الگوی مکانی شهرهای با بیش از ۵ و ۱۰ میلیون نفر:

تا چند دهه پیش، این شهرها تنها در نیم‌کره شمالی و در آمریکای شمالی، اروپا و ژاپن وجود داشتند؛ اما امروزه آسیا، آمریکای لاتین و آفریقا نیز با رشد شهرهای میلیونی و پرجمعیت روبه‌رو شده‌اند.

جمعیت (میلیون نفر)

رشد جمعیت شهری جهان براساس تعداد شهرهای بزرگ (۲۰۳۰ - ۱۹۹۰ میلادی)

از مادرشهر تا زنجیره کلان‌شهرها (مگالوپلیس)

مادرشهر (متروپل)

به بزرگ‌ترین و مهم‌ترین شهر یک ناحیه، استان یا یک کشور، مادرشهر (متروپل) گفته می‌شود.

مادرشهر ممکن است پایتخت یا شهر اصلی یک ناحیه باشد که به عنوان مرکز حکومتی، مذهبی، تجاری و ... در حال فعالیت است و از این جنبه‌ها بر سایر سکونتگاه‌ها برتری دارد.

برای حداقل جمعیت مادرشهر، ارقام مختلفی ذکر شده است و در این باره توافق وجود ندارد.

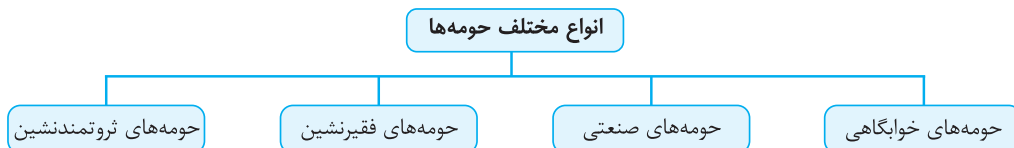
نکته معمولاً به مادرشهر، کلان‌شهر نیز گفته می‌شود؛ هر چند برخی عقیده دارند که کلان‌شهر معادل واژه Megacity (مگاسیتی) بوده و به شهرهای دارای جمعیتی بیش از ۱۰ میلیون نفر اطلاق می‌شود.

در ایران، مطابق مصوبه شورای عالی معماری و شهرسازی، به مادرشهرهایی که بیش از یک میلیون نفر جمعیت داشته باشند (مانند تهران، مشهد، اصفهان، کرج، قم و ...)، کلان‌شهر گفته می‌شود.

گسترش حومه‌نشینی

به بخش‌های پیرامونی یک شهر، «حومه» می‌گویند. حومه‌نشینان برای خرید یا کار و یا استفاده از خدمات به شهرها رفت‌وآمد می‌کنند.

افزایش شهرنشینی و گسترش حمل‌ونقل و وسایل ارتباطی ← شکل‌گیری حومه‌ها در اطراف شهرها به ویژه شهرهای بزرگ و پرجمعیت

نکته افزایش جمعیت مادرشهرها و گسترش حومه‌های آن‌ها به تدریج منطقه‌ای را با عنوان منطقه مادرشهری به وجود آورده است.

نکته پیرامون برخی از مادرشهرها، شهرها و شهرک‌های اقماری پدید آمده‌اند.

اقرار جمع قمر به معنای «ماه» است و از نظر نجومی، قمر یا ماه به اجسام کوچکی گفته می‌شود که دور به سیاره می‌چرخند! به حومه‌ها و شهرک‌های پیرامونی هم از این جهت شهرک اقماری گفته می‌شود که اونا دور به شهر بزرگ، یعنی به کلان‌شهر شکل گرفتند و هدفشون تمرکز زدایی از شهرهای بزرگ؛ یعنی شهرک‌های اقماری ایباد شدن تا بخشی از جمعیت شهرهای بزرگ رو توی خودشون جا بدن تا اونا یهو از تراکم جمعیت منفجر نشن!

جهان شهر (World City)

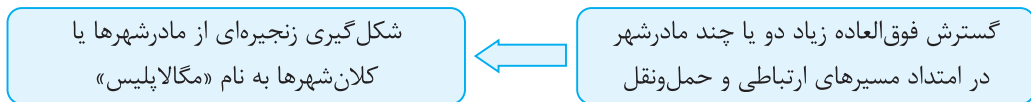
آنگه به جدول شهرهای بالای ده میلیون نفر در جهان که توی صفحه ۱۳ کتاب درسی اومده، یه نگاه بندازی، می بینی که:

یادمون نره که افزایش شهرهای میلیونی، فشار رو بر منابع و محیط زیست بیشتر می کنه! دلیلش هم که واضمه دیگه؟ مگه نه؟!

مگالاپلیس (منطقه ابرشهری)

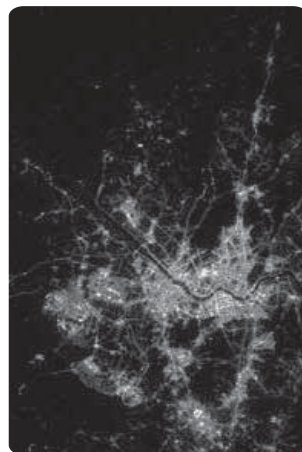
در برخی از بخش های جهان:

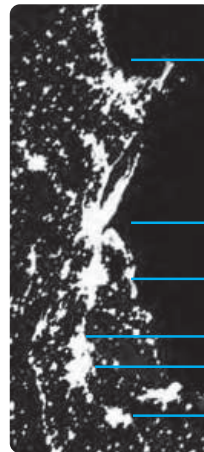
مثال مگالاپلیس شمال شرق ایالات متحده آمریکا (از بوستن تا واشنگتن) و مگالاپلیس ژاپن (توکیو - یوکوهاما) نمونه هایی از نخستین مگالاپلیس های جهان هستند.

نکته ۱ در مگالاپلیس ها، حومه ها و شهرک های اقماری یک مادرشهر به حومه ها و شهرک های مادرشهر دیگر پیوند می خورد.

نکته ۲ مگالاپلیس ها معمولاً در امتداد راه های ارتباطی، شکل خطی و کریدوری و برخی نیز شکل خوشه ای و کهکشانی پیدا کرده اند.

تصویر ماهواره ای مگالاپلیس کهکشانی سئول - اینچون در کره جنوبی که حدود ۲۵ میلیون جمعیت شهری را در خود جای داده است.

تصویر ماهواره ای شب هنگام مگالاپلیس خطی بوستن - واشنگتن در ایالات متحده آمریکا که بیش از ۵۰ میلیون نفر جمعیت دارد.

بوستون

نیویورک سیتی

فیلا دلفیا

بالتیمور

واشنگتن دی سی

ریچموند

مهم ترین ویژگی های مگالاپلیس ها

- تمرکز و انبوهی جمعیت شهری
- تمرکز مؤسسات مالی و پولی
- تمرکز صنایع دانش بنیان
- فراوانی آمدوشد بین مادرشهرهای هم جوار با انواع وسایل حمل و نقل زمینی و هوایی

تغییر در روستا نشینی و سکونتگاه های روستایی

هر چند فرایند شهری شدن منجر به افزایش شهرنشینی در همه کشورهای جهان شده است، اما هنوز ۳/۴ میلیارد نفر از مردم جهان در روستاها زندگی می کنند. تنها در دو کشور چین و هند، بیش از یک میلیارد نفر از مردم، روستانشین هستند.

دو عامل «مهاجرت از روستا به شهرها» و «تغییرات کالبدی و عملکردی روستاها»، باعث تغییر شکل روستاها و تغییر در سبک زندگی روستایی شده که در ادامه درباره

اونا بیشتر می خوانیم!

مهاجرت از روستاها به شهرها

پدیده مهاجرت از روستا به شهر، از مهم‌ترین عوامل تغییر در کاهش روستانشینی و افزایش شهرنشینی بوده است. عوامل جاذبه و عوامل دافعه در مهاجرت از روستاها به شهرها در تصویر زیر قابل مشاهده است.

در رابطه با شکل روبه‌رو بهت بگم که: **عوامل دافعه** اون عواملی هستن که **توی روستاها وجود دارن** و شرایط زندگی توی روستا رو برای روستائین‌ها سخت کردن و در نتیجه روستائین‌ها رو از روستاها به سوی شهرها فراری می‌دن! اما **عوامل جاذبه** همون **زرق و برق شهرها** هستن که باعث می‌شه روستائین‌ها فکر کنن شرایط زندگی توی شهرها خیلی گل و بلبله و در نتیجه تشویق بشن که روستا رو رها کرده و به شهرها مهاجرت کنن! ولی بابا به خدا باور کنید توی شهرها بزرگرونی و هزینه‌های بالای زندگی هیچ خبر دیگه‌ای نیست! دیدم که می‌گم!

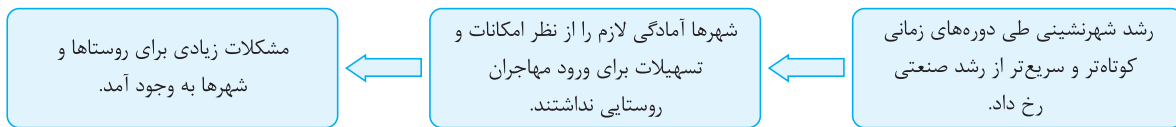
سابقه تاریخی مهاجرت از روستا به شهر:

در سده نوزدهم و نیمه اول قرن بیستم در کشورهای توسعه‌یافته صنعتی اروپا و آمریکای شمالی، به دنبال توسعه صنایع کارخانه‌ای، مهاجرت از روستاها به شهرها رخ داد؛ مهاجرتی تدریجی و طولانی‌مدت طی دهه‌ها سال همراه با تحولات صنعتی شدن.

در این دوره، دو عامل باعث کاهش سطح روستانشینی شد:

- 1) در برخی از روستاها، با سرمایه‌گذاری و خرید زمین‌های کشاورزی توسط شهرنشینان به منظور ایجاد کشت تجاری، روستانشینی کاهش یافت.
- 2) برخی از روستاها نیز به علت گسترش شهرها به حومه‌های شهری تبدیل شدند.

نکته با ورود کشورهای آسیایی، آفریقایی و آمریکای لاتین به دوره صنعتی شدن، مهاجرت‌های فزاینده از روستا به شهر در این نواحی نیز وقوع پیوست. اما مهاجرت در این کشورها همگام با توسعه صنعتی نبود؛ یعنی:

تغییرات کالبدی و عملکردی در روستاها

دو نمونه بارز از تغییرات کالبدی و عملکردی در روستاها عبارت‌اند از:

الف) شهرگرایی:

با بروز تحولات صنعتی و ورود کشورها به عصر نوسازی (مدرنیزاسیون)، نفوذ شهرها و «شهرگرایی» در روستاها افزایش یافت. منظور از شهرگرایی، روندی اقتصادی-اجتماعی است که طی آن، شیوه‌های زندگی، رفتارها و عملکردها، ارزش‌ها و مظاهر شهری، در روستاها و بین روستائینان رواج می‌یابد.

با فراهم شدن امکانات و تجهیزات (مانند آب، برق، راه‌سازی، استفاده از ماشین‌آلات کشاورزی) و خدمات شهری، تغییرات قابل ملاحظه‌ای در چهره و کالبد روستاها نسبت به گذشته پدید آمده است. (البته میزان این تغییرات از ناحیه‌ای به ناحیه دیگر، متفاوت بوده است).

ب) تغییر نقش روستا:

اگرچه فعالیت غالب در بیشتر روستاها، زراعت است، اما امروزه نقش و عملکرد برخی از روستاها تغییر کرده و عملکردهای جدیدی، به طور مستقل یا علاوه بر زراعت، در این روستاها پدیدار شده است.

مثال به عنوان نمونه برای تغییر در عملکرد روستاها، می‌توان به شکل‌گیری روستاهایی با نقش صیادی، گردشگری^۱ و صنعتی (که در آن‌ها، صنایع کوچک تبدیلی یا خانگی رونق زیادی دارند) اشاره کرد.

۱- مثلاً روستاهای زیبای کندوان، ماسوله، ایبانه و ... عملکرد و نقش گردشگری دارن!

روابط شهر و روستا

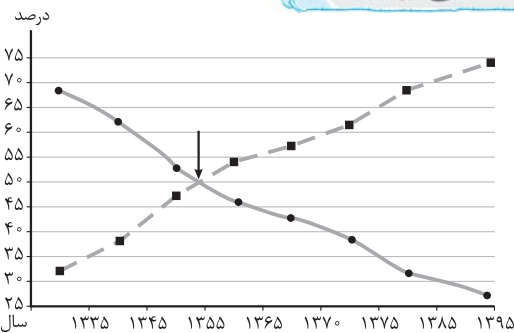
از دیرباز، شهر و روستا به یکدیگر وابستگی و با هم روابط متقابل داشته‌اند؛ اما نوع و چگونگی روابط شهر و روستا در زمان‌های مختلف و در نواحی مختلف جهان، متفاوت بوده است.

شکل روبه‌رو، نگاه کن؛ این شکل رابطه شهر و روستا رو نشون می‌ده و بهت می‌گه که شهر و روستا چه چیزهایی رو با هم مبادله می‌کنن؛

روابط شهر و روستا را می‌توان از جنبه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مورد مطالعه قرار داد و به همین دلیل، جغرافی‌دان‌ها و سایر اندیشمندان، نظریه‌های مختلفی در این باره ارائه کرده‌اند.

نکته در بیشتر این نظریه‌ها بر نابرابری میان شهر و روستا تأکید شده است؛ یعنی شهر، محل انباشت سرمایه، تولید کالاهای کارخانه‌ای و تمرکز اقتصادی است و مبادله‌ای نابرابر بین شهر و روستا جریان دارد. تو هم فکر می‌کنی رابطه نابرابر میون شهر و روستا به شابهت‌هایی با رابطه نابرابر میون کشورهای مرکز و پیرامون که توی جغرافی یاد زده‌م فوندریم داره یا فقط من این پوری فکر می‌کنم؟! نظریه مرکز - پیرامون رو که یادته؟! نمودارش رو چه طور؟!

تغییرات جمعیت شهری و روستایی در ایران

شهرنشینی
روستائیشینی

نمودار تغییرات جمعیت شهری و روستایی در ۶۰ سال اخیر

در ایران نیز فرایند تغییرات شهرنشینی و روستائیشینی همانند سایر نواحی جهان به وقوع پیوسته است؛ یعنی مثل همه‌های دنیا در ایران هم اون قدیم‌تریم جمعیت روستائیشین بیشتر بوده؛ اما الان جمعیت شهرنشین بیشتر شده! باور نداری به نمودار روبه‌رو به نگاه بنداز؛

در ایران، از حدود سال ۱۳۳۵ به بعد، به تدریج شهرنشینی افزایش و روستائیشینی کاهش یافته است؛ تا این که در حدود سال ۱۳۶۰، تا این که در حدود سال ۱۳۶۰، جمعیت روستائیشین و شهرنشین در ایران برابر شد و پس از آن نیز شهرنشینی هم‌چنان سیر صعودی داشته است؛ به طوری که در حال حاضر، حدود ۷۵٪ جمعیت ایران در شهرها زندگی می‌کنند. حالا آله ۷۵ رو از ۱۰۰ کم کنی، درصد روستائیشینی در ایران به دست می‌آید که ۲۵ درصد!

به طور کلی، افزایش جمعیت شهری در ایران از سه طریق صورت گرفته است:

نکته در ایران، روستاهایی که جمعیت آن‌ها به حد معینی (مثلاً ۱۰ هزار نفر) رسیده باشد، با موافقت وزارت کشور، شهر اعلام شده و در آن‌ها شهرداری تأسیس شده است. به دنبال این امر، باید برای ساکنان آن‌ها نیز خدمات و تجهیزات شهری فراهم شود.

سال	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
تعداد شهرها	۲۰۱	۲۷۱	۳۷۳	۴۹۶	۶۱۲	۱۰۱۲	۱۲۴۵

یه مناسبه سرانگشتی نشون می‌ده که تعداد شهرهای ایران در فاصله سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ (یعنی طی ۶۰ سال)، ۶ برابر شده!

شهرنشینی در ایران

یکی از عوامل مهم افزایش جمعیت شهری در ایران، مهاجرت از روستا به شهر بوده است. روند شهرنشینی در ایران، در جدول زیر شرح داده شده است:

تا سال ۱۳۳۵ (شهرنشینی کند)	از سال ۱۳۳۵ (شهرنشینی سریع)
مهاجرت از روستاها به شهرها به کندی صورت می‌گرفت و دوره شهرنشینی سریع آغاز شد. مهم‌ترین علل شهرنشینی سریع عبارت بودند از:	<ol style="list-style-type: none"> بودجه کشور ما متکی بر درآمد حاصل از فروش نفت است؛ این درآمد نزد دولت ذخیره می‌شود؛ دولت با استفاده از درآمد نفتی، بیشترین سرمایه‌گذاری‌ها، توسعه کارخانه‌ها، تجهیزات و زیرساخت‌ها را به شهرها اختصاص داده است. از سال ۱۳۴۱، اصلاحات ارضی در روستاهای ایران انجام گرفت که در نتیجه آن، کشاورزی منهدم شد و مهاجرت روستائیشین‌ها به شهرها افزایش یافت.

اصلاحات ارضی:

اگرچه اصلاحات ارضی در بسیاری کشورها انجام شد و تا حدودی اقدامی مناسب در جهت مقابله با مشکلات روستاییان به شمار می‌رفت، اما در برخی کشورها (نظیر ایران) موفقیت‌آمیز نبوده است. درباره اصلاحات ارضی در ایران بدانیم که:

تعریف	تغییر قوانین مالکیت زمین و توزیع مجدد آن به نفع کشاورزان
روش کار	سلب مالکیت از مالکان بزرگ (ارباب‌ها) و واگذاری زمین به دهقانان خرده‌پا (طی سه مرحله)
نتیجه مستقیم	نه تنها موجب بهبود وضع روستاییان نشد، بلکه به ضعف و انهدام کشاورزی در ایران انجامید.
نتیجه غیرمستقیم	شدت گرفتن مهاجرت روستاییان به شهرها
دلایل شکست	① تقسیم نادرست زمین، ② عدم حمایت دولت از کشاورزان، ③ توجه به صنایع مونتاژی، ④ واردات کالا از کشورهای خارجی

گسترش شهرهای مپلپونی در ایران

از دیگر موضوعاتی که در زمینه شهرنشینی در ایران رخ داد، تبدیل تهران به مادرشهر ملی بود. جمعیت تهران (به عنوان پایتخت کشور)، به طور مداوم و با مهاجرت گسترده مردم از سراسر کشور افزایش شدیدی پیدا کرده است؛ به طوری که جمعیت آن همواره بیش از دو برابر دومین شهر پرجمعیت ایران (مشهد) بوده است. **الان تهران ۸,۷۰۰,۰۰۰ نفر جمعیت دارد و جمعیت مشهد حدود ۳,۳۷۰,۰۰۰ نفره؛ منم حساب کردم، همون بیش از دو برابر شد! درسته!** پس از انقلاب اسلامی:

- مهاجرت از روستا به شهر و از شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ ادامه یافت.
- تعداد زیادی از روستاهای پرجمعیت، به شهر تبدیل شدند.
- تعدادی از روستاها در بافت شهرهای هم‌جوار ادغام گشتند.
- برخی از آبادی‌ها خالی از سکنه شدند.

نکته طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ (علاوه بر تهران)، ۷ شهر با دارا شدن جمعیتی بیش از یک میلیون نفر به کلان‌شهر تبدیل شدند. می‌دوئی منظور کردو؟ شهرها هستن؟ مشهد، تبریز، کرج، قم، شیراز، اصفهان و اهواز!

نکته رشد شهرهای بزرگ و کوچک و شهرک‌های اقماری در اطراف تهران، این شهر را به یک منطقه کلان‌شهری بزرگ تبدیل کرده است. وسطای درس، تعریف منطقه کلان‌شهری رو گفتیم، یادته؟!

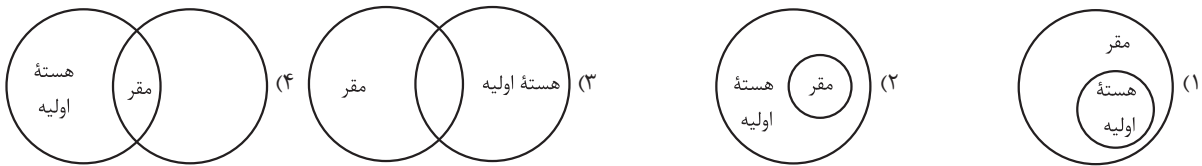
۱- سرآغاز مطالعه و شناخت یک سکونتگاه روستایی و شهری (مکان و جایگاه) و آن است.

(۱) مقر - موقعیت (۲) موقعیت - مقر (۳) هسته اولیه - مقر (۴) مقر - هسته اولیه

۲- کدام یک از گزینه‌های زیر درباره «مقر» درست است؟

- (۱) مکان اصلی و دقیقی یک سکونتگاه و محل استقرار آن روی کره زمین است.
- (۲) مکانی است که مردم براساس نیاز، آن را برای زندگی انتخاب کرده‌اند.
- (۳) وضعیت یک سکونتگاه نسبت به پدیده‌های پیرامون خود است.
- (۴) محلی است که بعدها روستا یا شهر از آن محل گسترش یافته است.

۳- کدام یک از اشکال زیر رابطه میان «مقر» و «هسته اولیه یک سکونتگاه» را به طور صحیح به نمایش می‌گذارد؟

این مدل سؤال خیلی کم دیده می‌شود اما مهمن!

۴- پاسخ پرسش‌های زیر در کدام گزینه آمده است؟

(الف) منظور از «هسته اولیه یک سکونتگاه» چیست؟

(ب) در انتخاب یک مکان برای استقرار و سکونت، کدام عوامل بیشترین نقش را دارد؟

- (۱) مکانی است که مردم برحسب علاقه آن را برای زندگی انتخاب نموده‌اند و بعدها شهر از آن محل گسترش می‌یابد - عوامل انسانی
- (۲) مکانی است که مردم برحسب علاقه آن را برای زندگی انتخاب نموده‌اند و بعدها روستا از آن محل گسترش می‌یابد - عوامل طبیعی
- (۳) مکانی است که مردم برحسب نیاز آن را برای زندگی انتخاب نموده‌اند و بعدها شهر از آن محل گسترش می‌یابد - عوامل طبیعی
- (۴) مکانی است که مردم برحسب نیاز آن را برای زندگی انتخاب نموده‌اند و بعدها روستا از آن محل گسترش می‌یابد - عوامل انسانی

۵- کدام یک از عوامل زیر در سکونت‌گزینی انسان‌ها در روستاها، شهرهای پرجمعیت و تمدن‌های اولیه در کنار رودهای دجله و فرات نقش مهمی داشته‌اند؟

(الف) آب فراوان (ب) راه‌های ارتباطی (پ) میزان ارتفاع
(ت) خاک حاصلخیز جلگه‌ها (ث) آب‌وهوای ملایم
(۱) ب - پ - ث (۲) الف - پ - ث (۳) الف - ت - ث (۴) ب - ت - ث

۶- کدام یک از گزینه‌های زیر درباره «سکونت‌گزینی» نادرست است؟

- (۱) پژوهشگران هسته اولیه شهر رشت را آب‌وهوای ملایم و خاک حاصلخیز مناطق آن نواحی می‌دانند.
- (۲) تمدن‌های اولیه در کنار رودهای دجله و فرات، نیل، کارون، سند و ... پدید آمده‌اند.
- (۳) در ایران بازارهای محلی و قلعه‌های دفاعی از مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری هسته اولیه سکونتگاه‌ها بوده‌اند.
- (۴) عواملی مثل عوامل سیاسی و نظامی می‌توانند در پدید آمدن سکونتگاه در مکان خاص نقش داشته باشند.

۷- در کشور ایران مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری هسته اولیه روستاها و شهرها چه بوده است؟

- (۱) دسترسی به آب - قلعه‌های دفاعی - بازارهای محلی - قرارگرفتن در تقاطع راه‌ها
- (۲) دسترسی به آب - بازارهای محلی - تصمیمات حکومت‌ها - دسترسی به راه‌های دفاعی
- (۳) میزان بارندگی - بازارهای محلی - قلعه‌های دفاعی - قرارگرفتن در تقاطع راه‌ها
- (۴) میزان بارندگی - قلعه‌های دفاعی - تصمیمات حکومتی - دسترسی به راه‌های تجاری

۸- موقعیت یک شهر یا روستا:

- (۱) مکانی است که مردم برحسب نیاز آن را برای زندگی انتخاب کرده‌اند.
- (۲) مکان اصلی و دقیقی یک سکونتگاه و محل استقرار آن روی کره زمین است.
- (۳) موقعیت جغرافیایی آن سکونتگاه در سطح کره زمین است.
- (۴) وضعیت آن سکونتگاه نسبت به پدیده‌های پیرامون خود، در سطح ناحیه است.

۹- کدام عامل به ترتیب باعث «گسترش یک سکونتگاه» و «به خطر افتادن آن» می‌شود؟

- ۱) دسترسی یک شهر به دریا - مجاورت با شبکه‌های ارتباطی و ایجاد شلوغی
 - ۲) نزدیک بودن سکونتگاه‌های پرجمعیت مجاور برای جذب نیروی کار - دسترسی شهر به دریا و افزایش آلودگی
 - ۳) نزدیک بودن سکونتگاه‌های پرجمعیت مجاور برای جذب نیروی کار - افزایش بیکاری
 - ۴) دسترسی شهر به خط آهن برای رونق تجارت - مجاورت یک سکونتگاه با کوه آتشفشان
- ۱۰- چه تعداد از گزاره‌های زیر درباره «مقر و موقعیت»، اطلاعات درستی ارائه می‌دهد؟
- الف) موقعیت مکانی است که سکونتگاه آن‌جا بنا شده و بیشتر با عوامل محلی سروکار دارد.
ب) موقعیت یک شهر یا روستا در ادامه حیات یا گسترش آن نقش مهمی ایفا می‌کند.
پ) برخی از تغییرات پیرامون یک شهر ممکن است موجب انتقال آن به مکان دیگر شود.
ت) در مطالعات پیرامون یک سکونتگاه آن‌چه به مکان و جایگاه اشاره دارد، مقر نام می‌گیرد.

۱) یک (۲) دو (۳) سه (۴) چهار

۱۱- موقعیت چهارراهی شهری مانند اهواز باعث چه چیزی شده است؟

- ۱) توسعه تجارت و رونق خرید و فروش
- ۲) رونق کشاورزی و زراعت
- ۳) ایجاد حوزه نفوذ گسترده
- ۴) افزایش جمعیت و مهاجرپذیری

۱۲- مهم‌ترین ملاک تشخیص شهر و روستا است.

۱) فعالیت اقتصادی (۲) میزان جمعیت (۳) وسعت و مساحت (۴) دسترسی به خدمات و تسهیلات

(+ درس یازدهم)

۱۳- کدام یک از گزینه‌های زیر در ارتباط با مفهوم شهر و روستا نادرست است؟

- ۱) مهم‌ترین ملاک تشخیص شهر و روستا، تفاوت در فعالیت اقتصادی است.
- ۲) صید و شکار، جنگل‌داری و دامداری از فعالیت‌های عمده روستانشینان است.
- ۳) در شهرها بیشتر مردم در فعالیت‌های نوع اول، مشغول به کار هستند.
- ۴) در غالب سکونتگاه‌های روستایی، جمعیت فعال در بخش کشاورزی فعالیت دارند.

۱۴- کدام یک از گزینه‌های زیر در ارتباط با «تفاوت شهر و روستا» نادرست است؟

- ۱) در روستاها به دلیل جمعیت کم‌تر، بیشتر افراد یکدیگر را می‌شناسند. (۲) در روستاها تغییرات اجتماعی سریع‌تر اتفاق می‌افتد.
- ۳) آداب و رسوم و شیوه زندگی در شهر و روستا متفاوت است. (۴) روابط خویشاوندی در جوامع روستایی بیشتر است.

۱۵- سکونتگاه‌ها را بر چه اساسی طبقه‌بندی می‌کنند و کدام سکونتگاه‌ها خدمات محدودتری را به ساکنان خود ارائه می‌دهند؟

- ۱) میزان جمعیت و عملکرد - سکونتگاه‌های توسعه‌نیافته
- ۲) میزان جمعیت و عملکرد - سکونتگاه‌های کم‌جمعیت
- ۳) فعالیت اقتصادی و عملکرد - سکونتگاه‌های توسعه‌نیافته
- ۴) فعالیت اقتصادی و عملکرد - سکونتگاه‌های کم‌جمعیت

۱۶- در زمینه بررسی نفوذ عملکرد یک سکونتگاه، به کدام جنبه‌ها توجه می‌شود؟

- ۱) میزان نفوذ و دامنه نفوذ
- ۲) میزان نفوذ و آستانه نفوذ
- ۳) آستانه نفوذ و دامنه نفوذ
- ۴) نمودار نفوذ و میزان نفوذ

تفاوت آستانه نفوذ و دامنه نفوذ رو می‌دونی؟

۱۷- منظور از آستانه نفوذ یک سکونتگاه چیست؟

- ۱) حداقل جمعیتی که تقاضای کالا و خدمات یا عملکردی از سکونتگاه دارند.
- ۲) حداکثر جمعیتی که تقاضای کالا و خدمات یا عملکردی از سکونتگاه دارند.
- ۳) بیشترین مسافتی که مردم منطقه برای دریافت خدمات از آن سکونتگاه طی می‌کنند.
- ۴) کم‌ترین مسافتی که مردم منطقه برای دریافت خدمات از آن سکونتگاه طی می‌کنند.

۱۸- دامنه نفوذ چیست؟

- ۱) کم‌ترین مسافتی است که مردم برای دریافت خدمات از آن سکونتگاه طی می‌کنند.
- ۲) بیشترین مسافتی است که مردم برای دریافت خدمات از آن سکونتگاه طی می‌کنند.
- ۳) حداکثر جمعیتی است که تقاضای کالا و خدمات یا عملکردی از سکونتگاه دارند.
- ۴) حداقل جمعیتی است که تقاضای کالا و خدمات یا عملکردی از سکونتگاه دارند.

۱۹- اصطلاح شهرنشینی، ناظر به کدام یک از گزینه‌های زیر است؟

- ۱) افزایش نسبت توسعه‌یافتگی شهرها به روستاها
- ۲) افزایش نسبت جمعیت شهرها به روستاها
- ۳) افزایش نسبت وسعت و مساحت شهرها به روستاها
- ۴) افزایش تمایل روستاییان به زندگی در شهرها

۲۰- امروزه سرعت افزایش شهرنشینی در کدام یک از مناطق جهان بیشتر است و علت آن چیست؟

- (۱) اروپا و آسیا - صنعتی شدن و توسعه کارخانه‌ها
(۲) آسیا و آفریقا - مهاجرت فزاینده روستاییان به شهرها
(۳) اروپا و آسیا - رشد تکنولوژی و امکانات
(۴) آسیا و آفریقا - رشد تکنولوژی و امکانات

۲۱- کدام یک از گزینه‌های زیر درستی یا نادرستی عبارات زیر را نشان می‌دهد؟

- امروزه برخی نواحی توسعه یافته صنعتی آمریکای شمالی، اروپا و استرالیا، بیشترین سطح شهرنشینی را در جهان دارند.
- یکی از مهم‌ترین پدیده‌های مربوط به تغییرات الگوی شهرنشینی در جهان، افزایش شهرهای میلیونی است.
- سرعت افزایش شهرنشینی در آسیا و آفریقا بیشتر از سایر نواحی جهان است.

- (۱) ص - ص - غ (۲) ص - غ - غ (۳) ص - ص - ص (۴) غ - غ - ص

۲۲- تا چند دهه پیش، تنها شهرهای کدام منطقه از جهان، جمعیت میلیونی داشتند؟

- (۱) آمریکای شمالی - اروپا - ژاپن
(۲) آمریکای شمالی - اروپا - آسیا
(۳) آسیا - آمریکای لاتین - آفریقا
(۴) کره شمالی - آمریکای لاتین - اروپا

(+ درس یازدهم)

۲۳- کدام یک از عبارات زیر پیرامون مفهوم مادرشهر نادرست است؟

- (۱) مادرشهر بزرگ‌ترین و مهم‌ترین شهر یک ناحیه، استان یا کشور است.
(۲) مادرشهر پایتخت یک ناحیه است که به عنوان مرکز حکومتی، مذهبی و تجاری در حال فعالیت است.
(۳) معمولاً به مادرشهر، کلان‌شهر هم گفته می‌شود.
(۴) به مادرشهرهایی که بالای یک میلیون نفر جمعیت دارند، متروپل گفته می‌شود.

۲۴- مادرشهر از چه جنبه‌ای بر سایر سکونتگاه‌ها برتری دارد؟

- (۱) جمعیت زیاد
(۲) عملکرد حکومتی، مذهبی و تجاری
(۳) اوضاع اقتصادی
(۴) وسعت زیاد

۲۵- بر اثر چه عواملی حومه‌ها شکل گرفتند؟

- (۱) مهاجرت روستاییان به شهرها و افزایش مهاجرت معکوس
(۲) گسترش حمل‌ونقل و وسایل ارتباطی
(۳) گسترش حمل‌ونقل و افزایش شهرنشینی
(۴) افزایش شهرنشینی و پر شدن کلان‌شهرها

۲۶- افزایش جمعیت مادرشهرها و گسترش حومه‌های آن‌ها، به تدریج چه منطقه‌ای را پیرامون این نواحی به وجود آورده است و چه نوع سکونتگاه‌هایی پیرامون برخی از مادرشهرها پدید آمده‌اند؟

- (۱) کلان‌شهری - شهرک‌های اقماری (۲) کلان‌شهری - زاغه‌نشینی‌ها
(۳) مادرشهری - شهرک‌های اقماری (۴) مادرشهری - زاغه‌نشینی‌ها

۲۷- کدام یک از گزینه‌های زیر درباره «مگالاپلیس» اطلاعات صحیحی ارائه می‌دهد؟

- (۱) در مگالاپلیس‌ها حومه‌ها و شهرک‌های اقتصادی یک مادرشهر، به حومه‌ها و شهرک‌های مادرشهر دیگر، پیوند می‌خورد.
(۲) برخی از کارشناسان مگالاپلیس را ابرشهر می‌نامند. برخی دیگر آن را معادل مگاسیتی می‌دانند.
(۳) مگالاپلیس معمولاً در امتداد راه‌های ارتباطی، شکل خطی و کریدوری و برخی نیز شکل خوشه‌ای و کله‌کشانی پیدا کرده‌اند.
(۴) مگالاپلیس شرق ایالت متحده آمریکا و مگالاپلیس ژاپن نمونه‌هایی از اولین مگالاپلیس‌های جهانی هستند.

۲۸- کدام گزینه جاهای خالی عبارات زیر را کامل می‌کند؟

- دو کشور بیش از یک میلیارد نفر روستانشین دارند.

- یکی از مهم‌ترین عوامل تغییر در کاهش روستانشینی و افزایش شهرنشینی است.

- (۱) هند و چین - مهاجرت از روستا به شهر
(۲) سریلانکا و هند - مهاجرت از روستا به شهر
(۳) هند و چین - افزایش مرگ‌ومیر در روستاها
(۴) سریلانکا و هند - افزایش مرگ‌ومیر در روستاها

به تفاوت‌های کوچک دقت کن.

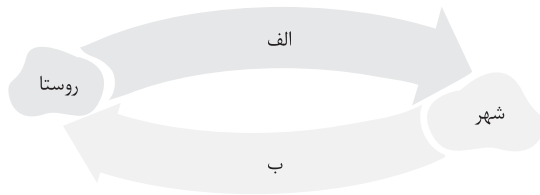
۲۹- منظور از شهرگرایی چیست؟

- (۱) روند سیاسی، اجتماعی است که طی آن شیوه‌های زندگی، رفتار و عملکردها، ارزش‌ها و مظاهر شهری بین روستانشینان رواج می‌یابد.
(۲) روند سیاسی، اجتماعی است که طی آن شیوه‌های زندگی، رفتار و عملکردها، ارزش‌ها و مظاهر شهری بین شهرنشینان رواج می‌یابد.
(۳) روند اقتصادی، اجتماعی است که طی آن شیوه‌های زندگی، رفتار و عملکردها، ارزش‌ها و مظاهر شهری بین روستانشینان رواج می‌یابد.
(۴) روند اقتصادی، اجتماعی است که طی آن شیوه‌های زندگی، رفتار و عملکردها، ارزش‌ها و مظاهر شهری بین شهرنشینان رواج می‌یابد.

۳۰- کدام عامل باعث افزایش شهرگرایی در روستاییان شد؟

- (۱) بروز تحولات صنعتی و ورود کشورها به عصر نوسازی
(۲) افزایش ارتباطات و آگاه‌شدن روستاییان
(۳) انقلاب فرانسه و بروز تجدیدگرایی
(۴) فراهم‌شدن امکانات و تجهیزات محدود در روستاها

۳۱- طبق روابط شهر و روستا به ترتیب بر روی پیکان روستا به شهر و پیکان شهر به روستا چه عباراتی باید نوشته شود؟

- (۱) کالاهای کارخانه‌ای نیروی انسانی متخصص، خدمات آموزشی، درمانی، رفاهی، مالی و فناوری اطلاعات - مواد اولیه و محصولات کشاورزی، نیروی کار ساده، خدمات گردشگری و فراغتی و صنایع دستی
- (۲) کالاهای کارخانه‌ای، نیروی انسانی ساده، خدمات آموزشی، درمانی، مالی و فناوری اطلاعات - مواد اولیه و محصولات کشاورزی، نیروی کار متخصص، خدمات آموزشی، درمانی، رفاهی، مالی و فناوری اطلاعات
- (۳) مواد اولیه و محصولات کشاورزی، نیروی کار ساده، خدمات فراغتی و صنایع دستی - کالاهای کارخانه‌ای، نیروی انسانی متخصص، خدمات آموزشی، درمانی، رفاهی، مالی و فناوری اطلاعات
- (۴) مواد اولیه و محصولات کشاورزی، نیروی کار متخصص، خدمات گردشگری و رفاهی و صنایع دستی - کالاهای کارخانه‌ای، نیروی انسانی ساده، خدمات آموزشی، درمانی، مالی و فناوری اطلاعات

۳۲- همه عوامل زیر باعث افزایش جمعیت شهری شده‌اند؛ جز

- (۱) مهاجرت روستاییان به شهر
 (۲) افزایش رشد طبیعی جمعیت شهرها
 (۳) افزایش جمعیت برخی روستاها و تبدیل آن‌ها به نقاط شهری
 (۴) ادغام شهرها در روستاها
- ۳۳- کدام یک از گزینه‌های زیر به «دوره شهرنشینی کند» در ایران اشاره دارد؟
- (۱) افزایش طبیعی جمعیت
 (۲) مهاجرت از روستا به شهر
 (۳) افزایش جمعیت روستاها
 (۴) رشد منفی جمعیت در شهرها
- ۳۴- کدام یک از رویدادهای زیر پس از انقلاب اسلامی اتفاق افتاده است؟
- (۱) روند شهرنشینی در ایران سرعت گرفت و دوره شهرنشینی سریع آغاز شد.
 (۲) مهاجرت از روستاها به شهرها به کندی صورت می‌گرفت.
 (۳) رشد شهرهای بزرگ و کوچک در اطراف تهران، آن را به یک کلان‌شهر بزرگ تبدیل کرد.
 (۴) اصلاحات ارضی موجب انهدام کشاورزی در کشور شد.

۳۵- کدام یک از موارد زیر از عوامل ضعف و انهدام کشاورزی در زمان اصلاحات ارضی در ایران نیست؟

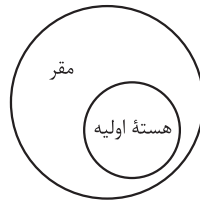
- الف) تقسیم نادرست زمین
 ب) حمایت دولت از کشاورزان
 ج) واردات کالا از کشورهای خارجی
 د) توجه به صنایع مونتاژ
- (۱) ب - الف
 (۲) ت
 (۳) پ
 (۴) ت - پ

پاسخ نامہ تشریحی

- ۱- گزینه «۱»
سرآغاز مطالعه و شناخت یک سکونتگاه روستایی و شهری مقر (مکان و جایگاه) و موقعیت آن است.
- ۲- گزینه «۱»
مقر، مکان اصلی و دقیق یک سکونتگاه و محل استقرار آن روی زمین است.
- ۳- گزینه «۱»
مقر هر روستا یا شهر، هسته اولیه آن را شامل می‌شود؛ پس هسته اولیه، جزئی از مقر است.

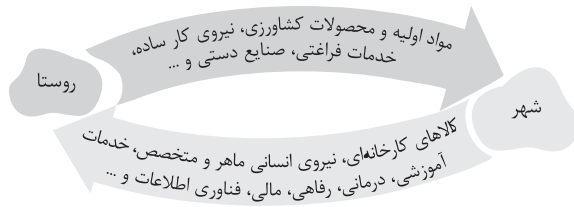

- ۴- گزینه «۳»
مکان‌گزینی برسب نیاز است و نه برسب علاقه.
- ۵- گزینه «۳»
عوامل طبیعی بیشترین نقش را در انتخاب مکان برای استقرار دارند.
- ۶- گزینه «۱»
آب فراوان، آب و هوای ملایم و خاک حاصلخیز جلگه‌ها، در شکل‌گیری تمدن‌های اولیه و سکونت‌گزینی انسان‌ها در روستا و شهرهای پرجمعیت، نقش مهمی داشته‌اند.
- ۷- گزینه «۱»
برخی پژوهشگران هسته اولیه شهر رشت را مکان بازار و تجارت محصولات کشاورزی و ابریشم با نواحی پیرامون می‌دانند.
- ۸- گزینه «۱»
دسترسی به آب، قلعه‌های دفاعی، بازارهای محلی و قرار گرفتن در تقاطع راه‌ها، مهم‌ترین عامل شکل‌گیری هسته اولیه شهرها و روستاها بوده‌اند.
- ۹- گزینه «۴»
موقعیت یک سکونتگاه، وضعیت آن نسبت به پدیده‌های پیرامون خود است و هم‌چنین جایگاه آن در سطح ناحیه است.
- ۱۰- گزینه «۴»
فقط قسمت دوم گزینه (۴) به خطر افتادن سکونتگاه را بیان کرده است.
- ۱۱- گزینه «۳»
فقط مورد (الف) نادرست است؛ مقر مکان اصلی و دقیق یک سکونتگاه و محل استقرار آن روی زمین است.
- ۱۲- گزینه «۱»
موقعیت چهارراهی شهر اهواز، باعث ایجاد حوزه نفوذ گسترده آن می‌شود.
- ۱۳- گزینه «۳»
مهم‌ترین ملاک برای تشخیص شهر و روستا، فعالیت اقتصادی و متداول‌ترین ملاک برای آن، میزان جمعیت است.
- ۱۴- گزینه «۲»
فعالیت‌های نوع اول، فعالیت‌های کشاورزی هستند در حالی که بیشتر مردم شهر به کار خدمات (فعالیت نوع سوم) مشغولند.
- ۱۵- گزینه «۲»
در شهرها تغییرات اجتماعی سریع‌تر اتفاق می‌افتد.
- ۱۶- گزینه «۳»
مهم‌ترین ملاک برای تشخیص شهر و روستا، فعالیت اقتصادی (عملکرد) و متداول‌ترین ملاک برای آن، میزان جمعیت است. سکونتگاه کم‌جمعیت، خدمات کم‌تری را به مردم ارائه می‌دهد.
- ۱۷- گزینه «۱»
در بررسی نفوذ عملکرد یک سکونتگاه، به آستانه نفوذ و دامنه نفوذ توجه می‌شود.
- ۱۸- گزینه «۱»
دامنه نفوذ، بیشترین مسافتی است که مردم منطقه دریافت خدمات از آن سکونتگاه طی می‌کنند.
- ۱۹- گزینه «۲»
دامنه نفوذ، بیشترین مسافتی است که مردم منطقه برای دریافت خدمات از آن سکونتگاه طی می‌کنند.
- ۲۰- گزینه «۲»
افزایش نسبت جمعیت شهرها به روستاها اصطلاحاً شهرنشینی نام دارد.
- ۲۱- گزینه «۲»
امروزه سرعت افزایش شهرنشینی در آسیا و آفریقا بیشتر است و علت آن، صنعتی‌شدن و توسعه کارخانه‌ها و یا رشد بخش خدمات و ورود این کشورها به تجارت جهانی و به دنبال آن مهاجرت فزاینده روستاییان به شهرها به منظور اشتغال و دستمزد است.
- ۲۲- گزینه «۳»
دنبال پی می‌گردی؛ همشون درست بودن ریگه!

- ۲۲- گزینه «۱»
تنها نیم کره شمالی، آمریکای شمالی، اروپا و ژاپن تا چند دهه پیش دارای شهرهایی با جمعیت میلیونی بودند.
- ۲۳- گزینه «۲»
هواست جمع باشه بچه، مادر شهر لزوماً پایتخت یک ناحیه نیست (ممکنه باشه).
- ۲۴- گزینه «۲»
مادرشهرها از جنبه مرکز حکومتی، مذهبی و تجاری بر سایر سکونتگاه‌ها برتری دارد.
- ۲۵- گزینه «۳»
با افزایش شهرنشینی و گسترش حمل‌ونقل و وسایل ارتباطی، حومه‌ها شکل گرفته است.
- ۲۶- گزینه «۳»
افزایش جمعیت مادرشهرها و گسترش حومه‌های آن‌ها به تدریج منطقه مادرشهری را به وجود آورده است و شهرها و شهرک‌های اقماری در پیرامون برخی از مادرشهرها پدید آمده‌اند.
- ۲۷- گزینه «۳»
مگالاپلیس‌ها معمولاً در امتداد راه‌های ارتباطی شکل خطی و یا کروی و برخی نیز شکل خوشه‌ای و کهکشانی پیدا کرده‌اند.

بررسی گزینه‌ها

- گزینه (۱): ... شهرک‌های اقماری یک مادرشهر ...
گزینه (۲): مگاسیتی نادرست است.
گزینه (۳): ... شمال شرق ایالات متحده آمریکا ...
گزینه (۴): هند و چین بیش از یک میلیارد نفر روستانشین دارند. یکی از مهم‌ترین عوامل تغییر در کاهش روستانشینی و افزایش شهرنشینی، مهاجرت از روستا به شهر است.
- ۲۸- گزینه «۱»
هند و چین بیش از یک میلیارد نفر روستانشین دارند. یکی از مهم‌ترین عوامل تغییر در کاهش روستانشینی و افزایش شهرنشینی، مهاجرت از روستا به شهر است.
- ۲۹- گزینه «۳»
روند اقتصادی اجتماعی و نه سیاسی اجتماعی. بعرض این‌که شهرگرایی یعنی مظاهر شهری بین روستانشینان رواج پیدا می‌کند.
- ۳۰- گزینه «۱»
با بروز تحولات صنعتی و ورود کشورها به عصر نوسازی، شهرگرایی در روستاها افزایش یافت.
- ۳۱- گزینه «۳»

- ۳۲- گزینه «۴»
گزینه‌های (۱) و (۲) و (۳)، راه‌های افزایش جمعیت شهری است.
- ۳۳- گزینه «۲»
مهاجرت از روستا به شهر تا سال ۱۳۳۵ به کندی صورت می‌گرفت، این دوره به دوره «شهرنشینی کند» معروف است.
- ۳۴- گزینه «۳»
بررسی گزینه‌ها
- (۱) قبل از انقلاب
(۲) قبل از انقلاب
(۳) بعد از انقلاب
(۴) قبل از انقلاب
- ۳۵- گزینه «۳»
عدم حمایت دولت از کشاورزان از عوامل انهدام کشاورزی است نه حمایت.